

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МАТВІЯ НОМИСА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена проблемі дослідження життя та наукової діяльності відомого українського етнографа та педагога М.Номиса.

Ключові слова: наукова діяльність, етнографія, збірка, прислів'я, науковий доробок.

Матвій Номис (справжнє ім'я Матвій Симонов – Р.Н.) увійшов до історичної та етнологічної науки як автор найбільш ґрунтовної збірки українських паремій. Саме ця робота принесла визнання й спонукала до вивчення його постаті.

Аналіз літератури, в якій згадувалось ім'я М.Номиса, дозволив розподілити її за тематичним принципом. До першої групи, що є кількісно найбільшою, ми відносимо дослідження, присвячені етнографічно-фольклористичній праці. До другої групи належать роботи біографічного характеру та присвячені педагогічній роботі. Третю групу складають праці, присвячені творчості М.Номиса-письменника. Проте в даній статті наявну історіографію ми розглянемо у хронології її появи.

Дослідження наукового доробку Матвія Номиса розпочалося ще за його життя. Початком дослідження наукової діяльності стали рецензії на його роботи. Переважна їх більшість була пов'язана із виходом у світ збірки "Українські приказки, прислів'я і таке інше", що має велику наукову й пізнавальну цінність, адже містить матеріал з різних регіонів України¹. Це статті та критичні замітки М.Возняка, М.Сумцова, О.Піпіна, І.Франка² та ін. В "Нарисах історії української літератури ХІХ століття" М.Петров М.Номиса поставив поряд з М.Вовчком, Ганною Барвінок та О.Кониським як письменника етнографічного спрямування³. Ще до виходу збірки з'явилися перші схвальні відгуки у "Чернігівських губернських відомостях", "Санкт-Петербурзьких відомостях", "Книжковому віснику"⁴. Автор статті у "Книжковому віснику" проведено М.Номисом роботу, порівняв з роботою В.Даля⁵. Автором критичного відгуку був І.Франко⁶, оскільки йому не імпонувала запропонована М.Номисом "непрактична" класифікація. Варто додати, що сам упорядник збірки у широкому розумінні підходив до класифікації фольклорного матеріалу, адже до праці входять не лише приказки, прислів'я та загадки, а й утішки, лічилки, дражнили, скоромовки, вітання, подяки, лайки, прокльони, забобони, замовляння, різноманітні примовляння тощо.

Редакція "Руської бесіди", до якої М.Номис подавав статтю "Ранок у світлий празник" відзначала, що автор усвідомлював свою українську ідентичність. У редакційній примітці до статті говориться: "отражается, даже незаметно для автора та особенная, нежная любовь, которою имеет каждый, цивилизованный украинец к своей прекрасной родине, ту внутреннюю, не обобщенную, но живую, не искусственную и не выдуманную, но совсем свободную и искреннюю связь со своей народностью, которою особенно отличаются украинцы"⁷.

Першим дослідником, який провів аналіз етнографічної спадщини М.Номиса був О.Піпін. Він поставив роботу М.Номиса у один ряд зі збірником В.Даля в сфері видання етнографічного матеріалу⁸. Також він назвав головні переваги роботи: використання не лише вже наявних прикладів, а й тільки-но записаних з багатьма варіантами для порівняння, вказівки місцевості побутування і даних осіб-респондентів; розташування матеріалу не в алфавітному порядку, а за рубриками; додавання покажчика для прискорення пошуку потрібного матеріалу. А серед головних недоліків О.Піпін вказав лише на занадто дрібний шрифт книги та короткі замітки⁹.

Етнографічна діяльність М.Номиса була відзначена М.Сумцовим¹⁰. Редакція журналу "Киевская старина" позитивно оцінила діяльність дослідника в галузі етнографії й літера-

турознавства та дозволила публікацію оповідань М.Номиса. У передмові зазначалось, що головною заслугою М.Номиса є не кількість написаного, а якість, знання народно-побутового життя, його "нестаріюча принадність"¹¹.

Після видання збірника паремій почали висловлюватись думки про авторство цієї фундаментальної роботи. Але розв'язання цього питання неможливе без з'ясування кількості отриманих зразків від О.Марковича (за свідченнями М.Номиса їх було майже 50 000), від інших респондентів та власних записів М.Номиса. Так у збірнику міститься майже 15 000 висловів, значна частина яких має більше п'яти варіантів. На це запитання свого часу пробував дати відповідь О.Лазаревський¹², стверджуючи, що саме М.Номис був упорядником збірки. Іншу думку мав О.Огоновський, який називав упорядником О.Марковича, а М.Номиса лише видавцем і дописувачем¹³. Проте це питання й досі залишається відкритим.

Збірку українських паремій М.Номиса в своїх етнографічних роботах використовували О.Петрушевич, Д.Семенов, В.Милорадович та інші¹⁴. Так, наприклад, В.Милорадович досліджуючи весільний обряд та різдв'яні традиції, використав прислів'я і приказки зі збірки М.Номиса¹⁵.

Окремою сторінкою життєпису М.Номиса є некрологи, в яких містяться короткі відомості біографічного характеру, позитивні оцінки наукової й літературної діяльності. В.Науменко так зазначив про найбільш вагомий внесок М.Номиса у збереженні народних пам'яток: "не будь ничего больше издано и напечатано М.Номисом – и в таком случае имя его сохранилось бы в потомстве, т. к. труд этот составляет вклад в науку малорусской этнографии не только по богатству материала, но и по способу обработки и систематизации"¹⁶. Також автор цього некрологу відзначив поважне місце, яке М.Номис займав в науці і літературі, як автор ряду оповідань "в которых он обнаружил себя таким знатоком старых народно-бытовых черт своей родины, что чтение их невольно переносит нас в ту обстановку малорусской жизни, которая теперь уже почти отошла в область невозвратного прошлого"¹⁷. Не менш вагомим внеском у розвиток науки збірку М.Номиса охарактеризував М.Грушевський: "перше науково зроблене видання в українській етнографії, і воно перевищило всі інші слов'янські видання приказок. Воно й досі зісталось головним виданням українських приказок, хоч далеко не обняло всього приготованого матеріалу (маса приказок, не могла увійти в цей корпус з цензурних причин)"¹⁸. Про титанічну працю М.Номиса наголошував дослідник української літератури С.Єфремов: "...взявся вельми старанно і пильно: він не зупинився над самим друкованим матеріалом, а скористувався і недрукowanими працями всіх людей, про яких більш-менш відомо було, що вони працюють на етнографічному полі і визбирав звідусіль, що тільки можна було визбирати. Не легка се була робота... Довелось Симонову орати цілину, прокладати шлях новим трудовникам на тій-же ниві, виробляючи самотужки метод роботи і систему упорядкування матеріалу". С.Єфремов підкреслював, що обидва дослідники (М.Номис та С.Ніс – Р.Н.), незважаючи на роботу на літературній ниві, в першу чергу залишались етнографами¹⁹. Найбільш цінними для етнографічних досліджень серед літературних творів М.Номиса С.Єфремов називав "Дід Мина і баба Минаха", "Тітка Настя", оскільки зображувані сцени з життя пояснюють народні звичаї, заглиблюють у психологію народу²⁰. Подальші оцінки літературної діяльності М.Номиса повторюють, в основному, оцінки С.Єфремова. Інші некрологи, які були вміщені у "Киянині", "Київському слові", "Біржових відомостях" також містили короткий життєпис з оглядом основних напрямків роботи, ставився наголос на значенні народної творчості в житті М.Номиса²¹.

Хоча некрологи і спогади дуже стисло подають факти, а ще менше містять характеристики наукових поглядів, що пов'язано з обставинами їх написання, проте вони є надзвичайно цінними, бо написані колегами і друзями М.Номиса, які знали його зблизька і приймали безпосередню участь в його дослідженнях. Однак в цих публікаціях кожен автор визначає напрями наукових досліджень, подають перші оцінки його діяльності. Дуже стисло (всього на 1 – 3 сторінках) характеризують досягнення вченого в етнографії, педагогіці, літературознавстві, громадській діяльності. Оцінки, зроблені цими авторами, на десятиліття визначили підходи вітчизняної історіографії до особистості та науково-культурної спадщини Матвія Номиса.

Підсумовуючи цей період в історіографії проблеми, необхідно зазначити, що ці матеріали належать до різних жанрів історичної літератури і хоча цей фактологічний матеріал є дуже цінним, він має свої недоліки (суб'єктивізм, іноді не науковий стиль викладу матеріалу).

У подальшому наукова та творча спадщина М.Симонова зазнала такої ж долі, як і доробок багатьох дореволюційних громадсько-культурних діячів, істориків, етнографів, літераторів. Його ім'я згадували все рідше, оскільки радянські історіографи уникали розробки тем, пов'язаних з питаннями національного відродження України, якому посприяла і діяльність Матвія Номиса. Радянські літературні критики, характеризуючи літературний й науковий процес другої половини XIX століття, зокрема творчість Ганни Барвінок, Б.Грінченка, М.Костомарова, П.Куліша, М.Омельковича, О.Стороженка та М.Номиса, обмежуються критикою їх як "ліберально-буржуазних письменників та говорять про використані ними способи опрацювання народної творчості, які зводились головню до мовного шліфування"²² та імітації народних сюжетів.

Наприкінці 1920-х рр. з'являються поодинокі і не зовсім позитивні оцінки творчості М.Номиса. Так М.Зеров назвав його найстаршим письменником-етнографом, проте найменш обдарованим, а його праці насичені етнографічними подробицями з повільним розвитком сюжету²³. Такі оцінки діяльності М.Номиса ставали традиційними, оскільки дослідники мало звертались до заслуг цього науковця й письменника. У 1928 році вийшла невелика стаття П.Капельгородського, в якій вміщено короткі біографічні відомості про М.Номиса²⁴. У збірці "Українська народна приказка", яка вийшла в 1936 році²⁵, знаходимо матеріали зі збірки М.Номиса із посиланням на видання 1864 року.

Після ряду статей кінця 1920 – 1930-х рр. ім'я М.Номиса майже не згадувалось. З другої половини 1950-х до першої половини 1960-х рр. ситуація значно змінюється. Посилюється інтерес до фольклористики, висвітлюються окремі аспекти діяльності багатьох представників української інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст. Проте у цих роботах спеціально не досліджувалось життя та наукова діяльність М.Номиса, а були висвітлені окремі біографічні данні та згадки про збірку паремій. Так, наприклад, М.Попов відзначив появу цієї роботи як значну подію не лише для української науки, а й слов'янської²⁶.

Мовознавці також відзначали ґрунтовність роботи М.Номиса з укладання збірки паремій, її важливість для мовознавства та етнографії. Л.Скрипник наголошувала на складнощях обробки найрізноманітніших матеріалів, які потрапили до М.Номиса. До заслуг упорядника дослідниця віднесла паспортизацію та використання майже 50 висловів Т.Шевченка, а до мінусів роботи – незадовільне розташування матеріалів²⁷. Український пареміограф М.Сиваченко характеризує обрану класифікацію, наголошував на значенні розкриття історії походження виразів та наведенні багатьох варіантів²⁸.

Значну увагу етнографічно-фольклористичній діяльності М.Номиса приділив М.Пазяк²⁹. Дослідник у своїй монографії, присвяченій М.Номису, подав коротку історію створення збірки та відзначив, що тематична класифікація була вперше використана для українських паремій саме М.Номисом, оцінив багатство фактичного матеріалу, його вмільний відбір та велику кількість варіантів. Проте, як і попередники, М.Пазяк до недоліків зарахував довільність тематичних груп. Самого ж М.Номиса він вважав не лише збирачем прислів'їв, а й їх дослідником, оскільки він вдало обґрунтував принцип класифікації матеріалу у передмові до видання.

Огляд основних публікацій, присвячених М.Номису, показав, що у радянські науковці протягом всього часу зберігали в оцінці дослідника традиції оцінювання творчої спадщини, які надали йому сучасники. Загалом ці публікації більш правильно було б вважати свого роду "згадками" про вченого, ніж дослідженнями, адже у більшості випадків автори не використовували у достатній кількості нові джерела та літературу. Ці публікації не привносять чогось нового і повторюють попередні оцінки.

Діаспорна історіографія також проявила інтерес до наукової спадщини М.Номиса. В США у 1985 р. зусиллями владики Мстислава та мецената І.Суховерського було здійснено перевидання збірки "Українські приказки, прислів'я і таке інше"³⁰. П.Одарченко у своїй статі подав короткі біографічні відомості про М.Номиса та О.Марковича, яким належить більша частина використаного матеріалу, історію створення збірки, огляд тематики по розділах, підкреслив високий науковий рівень систематизації та паспортизації³¹. Автор статті не оминув увагою і критику І.Франка щодо класифікації, зазначивши, що абеткове розташування мало б наслідком розкиданість прикладів з аналогічним змістом по збірці. Проте П.Одарченко вважає, що тематичний поділ матеріалів у М.Номиса часто є нелогічним.

В.Струмінський в своїй критичній статті вибрав ті збірки, які не було використано М.Номисом, тому він виокремив три помилки у джерельному підґрунті: 1. давні українські, 2. західноукраїнські, 3. замало польських джерел української пареміографії³².

Ґрунтовністю відзначається стаття Ю.Шевельова³³. Народну мораль та народний світогляд автор підніс до рівня філософських узагальнень, наголошуючи на їх індивідуальності, окремішності. З цією метою він використав "Пословицы русского народа" В.Даля та зібрання поляка С.Адальберга, вказавши на їх різницю у матеріалі, методі систематизації та подальшої долі³⁴. На його думку М.Номис, В.Даль та С.Адальберг своїми виданнями звернули увагу інших дослідників на суму приказок конкретного народу, як на вияв їхньої філософії та психології; а групування текстів за тематичним принципом зробило їхні збірки "не тільки довідниками, а й книжками для читання, щоб кожна з них творила цілість, за якою б ховався образ нації"³⁵.

Дослідницю Н.Кононенко-Мойл зацікавили традиції харчування українців, які вона оцінювала з поглядів, притаманних американцям. Тематична група "Хліб-сіль" у збірці представлена найбільш, варто до неї додати й інші розділи, що стосуються їжі, то кількість зразків буде вражаючою. Авторка підкреслила, що їжу вихваляють так, що з сучасного американського погляду це видається надмірним: "Паляниця – як пух, як дух, як милеє щастя"³⁶. Таку ситуацію вона пояснювала бідністю і постійною живою примарою голоду, що переслідували українського селянина й ставали основою інших бід. Не отримавши чіткої системи поглядів на ставлення до їжі у українців, дослідниця робить висновок про те, що прислів'я виступають як "наймудріший засіб підходити до проблем, яких не можна розв'язати жодним іншим шляхом"³⁷.

Серед робіт останнього десятиліття, автори яких торкаються творчості М.Номиса, варто назвати монографію Я.Гарасима присвячену культурно-історичній школі української фольклористики³⁸. Аналізуючи досягнення та історіографію зазначеного питання, Я.Гарасим вказав на роботи, в яких знайшла відображення діяльність М.Номиса, розкрив його діяльність як автора "романтичного типу видання фольклорного матеріалу"³⁹.

Огляду наукової спадщини, громадської діяльності та виданню художньо-етнографічних творів присвячені публікації доньки М.Пазяка Надії⁴⁰. В контексті дослідження суспільного руху на Катеринославщині 50 – 80-х рр. ХІХ ст. С.Світленко подає біографічні відомості про М.Номиса, коло його друзів та однодумців⁴¹.

Оскільки М.Номис мав тісні дружні та родинні зв'язки з П.Кулішем, то деякі опосередковані факти його біографії та творчості можна знайти у працях кулішезнавців. Це роботи О.Федорука, В.Петрова, Л.Зеленської⁴².

Про багатосторонню діяльність М.Номиса можна дізнатись із коротких згадок в підручниках з історії української літератури, фольклористики та довідників⁴³. Також до його творчості звертались полтавські краєзнавці, проте варто сказати, що у їх роботах часто подається одноманітний, неточний та неповний матеріал⁴⁴.

Оглянувши історіографію, присвячену М.Номису, можна сказати, що вона є не чисельною та не охоплює усіх аспектів його різноманітної наукової й громадської діяльності. З'ясовано, що авторами більше уваги зверталось на збірку М.Номиса "Українські приказки, прислів'я і таке інше", а важливі для етнографії аспекти народознавчих робіт, в тому числі і літературних пам'яток дослідника, розглядались фрагментарно й побіжно. Так, ще чекають свого висвітлення періоди його педагогічної та громадської діяльності. Уваги дослідників потребують напрацювання М.Номиса у галузі етнографії та історичного краєзнавства. Проте зростаюча кількість авторів, які звертаються до спадщини М.Номиса, говорить про те, що його робота час від часу є затребуваною.

¹ Українські приказки, прислів'я і таке інше / Збірники О.В.Марковича і других. Спорудив М.Номис. – СПб., 1864.

² Возняк М. До історії видання Номисової збірки "Українські приказки, прислів'я і таке інше". – СПб., 1864 // ЗНТШ. – 1909. – Т. 88, кн. 2. – С. 151 – 180; Сумцов Н. Опыт исторического изучения малорусских пословиц. – Харків, 1896. – С. 3; Пыпин А. История русской этнографии. – Т. 3: Этнография малорусская. – СПб., 1891. – С. 367 – 369; Франко І. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко: 2 вид. – Львів, 2006.

- ³ Петров М. Нариси історії української літератури XIX століття. – К., 1884.
- ⁴ Черниговские губернские ведомости. – 1864. – № 34; Санкт-Петербургские ведомости. – 1864. – № 28; Книжный вестник. – 1864. – № 18.
- ⁵ Книжный вестник. – 1864. – № 18.
- ⁶ Франко І. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко: 2 вид. – Львів, 2006.
- ⁷ Пазяк Н. Маловідома праця М.Номиса "Ранок у світлий празник" // НТЕ. – 2000. – № 2 – 3. – С. 40.
- ⁸ Пыпин А. История русской этнографии. – Т. 3: Этнография малорусская. – СПб., 1891. – С. 367.
- ⁹ Там само. – С. 368 – 369.
- ¹⁰ Сумцов Н. Опыт исторического изучения малорусских пословиц. – Х., 1896. – С. 3.
- ¹¹ Симонов (Номис) М.Т. Рассказы. – К., 1900. – С. 3+XV+244.
- ¹² Лазаревский А. Кому принадлежит редакция сборника малорусских пословиц, изданная в 1864 г. // Киевская старина. – 1897. – Т. 1. – С. 14 – 15.
- ¹³ Огоновський О. Матвей Номис та Опанас Маркович // Зоря. – 1894. – 15 (27) січня. – С. 65; Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів, 1894. – Т. 4: Література наукова. – С. 312.
- ¹⁴ Петрушевич А. Общерусский дневник церковных, народных, семейных праздников и семейных занятий, примет и гаданий. – 1865. – С. 104; Отечественноеведение. Россия по рассказам путешественников и ученых исследованиям: Учебное пособие для учащихся / Сост. Д.Семенов. – СПб., 1866. – Т. 2: Южный край. Малороссия, Новороссия, Крым и Земли Донского и Черноморского войска; Милорадович В. Степная Лубенщина // Киевская старина. – 1904. – Т. 2, 4.
- ¹⁵ Милорадович В. Вказ. праця.
- ¹⁶ Науменко В. Симонов М.Т. (некролог) // Киевская старина. – 1901. – Февраль. – С. 309.
- ¹⁷ Там само. – С. 310 – 311.
- ¹⁸ Грушевський М. Матвій Симонів (Номис) // ЗНТШ. – 1901. – Т. 40. – С. 8.
- ¹⁹ Єфремов С. Жертви нашого лихоліття: М.Т.Симонов та С.Д.Ніс // ЛНВ. – 1901. – Кн. 4. – С. 38 – 48.
- ²⁰ Там само. – С. 45.
- ²¹ Киевлянин. – 1901. – № 6; Киевское слово. – 1901. – № 4675; Биржевые ведомости. – 1901. – № 8.
- ²² Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. – К., 1981. – С. 19.
- ²³ Зеров М. Українське письменство XIX ст. – К., 1928. – С. 236 – 239.
- ²⁴ Капельгородський П. На лубенському літературному гробовищі // Життя і революція. – 1928. – Вип. X. – С. 115 – 125.
- ²⁵ Українська народна приказка / Упор. А.Хвиля. – К., 1936. – 584 с.
- ²⁶ Попов М. Прислів'я та приказки // Українська народна поетична творчість. – К., 1958. – С. 336.
- ²⁷ Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К., 1973. – С. 238, 239, 60.
- ²⁸ Сиваченко М. Проблеми пареміології та пареміографії. – К., 1984
- ²⁹ Пазяк М. Збірка прислів'їв М.Номиса: До 120-річчя виходу в світ книги "Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Марковича і других. – СПб., 1864" // НТЕ. – 1984. – № 1. – С. 15 – 24; його ж. Перлини народної мудрості // Прислів'я та приказки. Природа. Господарська діяльність. Людина. – К., 1989. – С. 16 – 19; його ж. Нове видання прислів'їв М.Номиса // НТЕ. – 1990. – № 1. – С. 67 – 70; його ж. Матвій Номис як фольклорист та етнограф. – К., 1993; Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Марковича і других. Спорудив М.Номис / Упор., приміт. та вступ. стаття М.Пазяка. – К., 1993. – 768 с.
- ³⁰ Номис Матвій. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Передрук видання 1864 р. з додатками. Видавничий фонд владики Мстислава / Вступ. слово А.Лободи – Саут-Бавнд-Брук, 1985. – 304 с. + I-XVII.
- ³¹ Одарченко П. Скарбниця українського слова // Номис Матвій. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Передрук видання 1864 р. з додатками. Видавничий фонд владики Мстислава / Вступ. слово А. Лободи – Саут-Бавнд-Брук, 1985. – С. 21.
- ³² Струмінський Б. Вказ. праця. – С. 24.
- ³³ Номис – Даль – Ададьберг // Номис Матвій. Українські приказки, прислів'я і таке інше... – С. 42 – 58.
- ³⁴ Там само. – С. 42.
- ³⁵ Там само. – С. 45.
- ³⁶ Кононенко-Мойл Н. Їжа, культура, харчування та гостинність // Номис Матвій. Українські приказки, прислів'я і таке інше... – С. 37

³⁷ Там само. – С. 39.

³⁸ Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. – Львів, 1999.

³⁹ Там само. – С. 67.

⁴⁰ Пазяк Н. Народознавчі нариси про Різдво М.Номиса (Симонова) // НТЕ. – 1999. – № 1. – С. 102 – 107; її ж. Нарис Матвія Номиса про Різдво // НТЕ. – 2000. – № 1. – С. 92 – 97; її ж. Маловідома стаття М.Номиса про крашанки // НТЕ. – 1999. – № 2 – 3. – С. 94 – 98; її ж. Маловідома праця М.Номиса "Ранок у світлий празник" // НТЕ. – 2000. – № 2 – 3. – С. 39 – 42.

⁴¹ Світленко С.І. Суспільний рух на Катеринославщині у 50 – 80-х роках ХІХ ст. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 39 – 45.

⁴² Куліш П.О. Листи до М.Д.Білозерського / Упор., вступ. ст. та коментарі О.Федорука. – Львів – Нью-Йорк, 1997. – 219 с.; Петров В. Куліш-хуторянин: теорія хуторянства і баївщанський період (1853 – 1854) // Хроніка. – 2000. – № 37 – 38. – С. 420 – 432; Зеленська Л. Ганна Барвінок. Життєпис на основі епістолярної спадщини. – Чернігів, 2001. – 130 с.

⁴³ Энциклопедический словарь. Изд. Брокгауз Ф.А. и Эфрон И.А. / Под ред. Арсеньева К., Петрушевского Ф. – СПб., 1987; Мишанич С.В. Номис М. // Українська радянська енциклопедія. – К., 1982. – Т. 7. – С. 422; Енциклопедія українознавства. – К., 1994. – Т. 1. – С. 189; Українська література у портретах і довідках. Давня література. – Література ХІХ ст. – К., 2000. – С. 227 – 228; Довідник з історії України. – К., 2001. – С. 521.

⁴⁴ Ротач П. Літературна Полтавщина // Архіви України. – 1967. – № 4. – С. 107 – 108; його ж. Із скарбниці вічної пам'яті // НТЕ. – 1990. – № 2. – С. 61 – 62; Яворенко В. Матвій Номис // Комсомолец Полтавщини. – 1968. – 25 черв.; Ванцак Б. Симонов М.Т. (Номис): про видатного українського етнографа, фольклориста, громадського діяча, уродженця с. Заріг Оржицької волості Лубенського повіту // Ленінська зоря. – 1976. – 7 січ.; його ж. Друге народження: До 170-річчя від дня народження М.Т.Симонова (Номиса) // Лубенщина. – 1993. – 24 листоп.; Лісничий К. На батьківщині М.Номиса // НТЕ. – 1988. – № 5. – С. 93 – 94.

Статья посвящена проблеме исследования научной деятельности известного украинского этнографа и педагога М.Номыса.

Ключевые слова: научная деятельность, этнография, сборник, пословицы, научное наследие.

Article deals with the problem of research of scientific work of the well-known Ukrainian ethnographer and teacher M.Nomys.

Key words: scientific work, ethnography, collection, proverbs, scientific heritage.